

УДК 330:631.1

В. В. Клочан,

доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки сільського господарства
Миколаївського державного аграрного університету

В. Ф. Клочан,

доцент, кандидат економічних наук, доцент кафедри організації виробництва та агробізнесу
Миколаївського державного аграрного університету

ОСОБЛИВОСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Features the world experience the operation of information and advisory services agricultural sector

Розглядаються питання розвитку інформаційно-консультаційного обслуговування аграрного сектору економіки України, з урахуванням зарубіжного досвіду формування та функціонування аналогічних структур. Визначається модель, адаптована до сучасних умов розвитку України, та аграрної сфери зокрема.

The problems of information and advisory services agricultural sector of Ukraine, taking into account international experience of forming and functioning of similar structures. Determine the model, adapted to modern conditions of Ukraine's development, and agriculture in particular.

Ключові слова: інформаційно-консультаційне обслуговування, аграрна сфера, економіка України, дорадництво, консультування.

Вступ.

Переваги офіційного консультування полягають у тому, що для селян консультації коштують менше і отримують їх всі бажачі, а недоліки - це додаткове навантаження на бюджети; відсутність вільного вибору консультантів, що породжує в клієнтів сумніви щодо їх кваліфікації. Слід брати до уваги й те, що призначені державою консультанти отримують визначений посадовий оклад, в той час як їх клієнти самостійно несуть відповідальність за можливі невдачі від впровадження наданих послуг.

Постановка задачі.

Поглиблені дослідження функціонування системи офіційного інформаційно-консультаційного забезпечення проводилися на матеріалах інформаційно-консультаційної служби федеральної землі Баден-Вюртемберг. В цій територіально-адміністративній одиниці Німеччини домінуючою є державна консультаційна служба при Міністерстві сільського господарства. В Міністерстві створений підрозділ "Навчання і консультування", на який покладено функції координації роботи районних (окружних) консультаційних бюро.

На території землі Баден-Вюртемберг нараховується біля 50 окружних управлінь сільського господарства, основними функціями яких є проведення консультацій і навчання аграрних товаровиробників. У складі управлінь функціонують спеціалізовані відділи (бюро), головним серед яких є відділ "Консультації і навчання". У цьому відділі працюють державні консультанти за напрямками: тваринництво (скотарство, вівчарство), загальне рослинництво, захист рослин, захист землі і водних ресурсів. Навантаження на одного консультанта складає 100-150 селянських дворів.

Крім державних фахівців, у кожному окрузі наданням консультаційних послуг займаються ще 2-3 галузевих консультанти, оплата праці яких проводиться тим чи іншим виробничим об'єднанням (з виробництва молока, ведення свинарства і т.п.). При цьому 50% витрат на утримання такого консультанта компенсується державою.

В ряді федеральних земель Німеччини основні функції з управління сільським господарством покладені на Сільськогосподарські палати. Як правило, об'єднання консультантів, яке функціонує при Сільськогосподарській палаті, консультує невеликі селянські господарства. Співвідношення джерел фінансування на утримання такого об'єднання консультантів: 30% - державне фінансування; 70% - фінансування за рахунок внесків селян за членство в Сільськогосподарській палаті.

До переваг палатного консультування можна віднести: високе значення самоуправління селян, яке забезпечується їх залученням до громадської діяльності на правах і обов'язках штатних працівників; виконання обов'язкових завдань та замовлень, при чому консультування чітко підпорядковується обов'язковим завданням; фінансування функціонування палати з трьох джерел: з бюджету федеральної землі; грошові внески селян; мито за замовлені приватні консультації.

Новою організаційною формою отримання консультаційних послуг є об'єднання селян у товариства та гуртки за інтересами. У них, у якості консультантів, часто використовуються найбільш кваліфіковані й успішно працюючі керівники і співробітники самих сільгоспідприємств. Ініціатива у створенні таких об'єднань надходить, здебільшого, з боку селян, зацікавлених в здешевленні консультацій та послуг, через залучення до їх отримання більшої кількості зацікавлених. Селяни, які вступають до об'єднання зобов'язуються протягом певного терміну зробити грошовий внесок, щоб можна було оплатити колективно отримані консультації.

Порівняно з офіційним консультуванням ця організаційна форма має деякі переваги. По перше, для отримання консультаційних послуг існує менше перешкод,

оскільки всі члени об'єднання зробили свої внески та зацікавлені у консультації як зворотній послугі. По друге, консультант сприймається не як представник влади, а скоріше як колега, наставник або вчитель. По третє, оскільки консультант часто зустрічається з селянами, то між ними встановлюються досить відверті стосунки. На противагу чисто професійному приватному консультуванню, яке необхідне для вирішення конкретних проблем, консультант від консультаційного гуртка може також надати селянам профілактичну консультацію, яка допоможе їм уникнути помилкових рішень.

Приватні (комерційні) консультаційні служби у Німеччині функціонують в різних формах: приватні консультанти на договірній основі, приватні консультаційні підприємства, консультаційні контори та бюро планування, ін. Відмітною особливістю приватного консультування є те, що консультація надається індивідуально, виходячи з конкретної потреби клієнта.

Поглиблені дослідження функціонування приватної консультаційної служби проводилося на матеріалах діяльності консультаційного бюро партнерів по консультуванню міста Геттінген (земля Нижня Саксонія). Ця приватна консультаційна фірма обслуговує, в основному, крупні сільськогосподарські підприємства. Спектр її консультаційних послуг досить широкий, проте акцент робиться на питаннях економіки підприємств, серед яких: інвестиційні проекти; створення та планування підприємства; економіка підприємства, керівництво підприємством та управління персоналом; проектування розвитку підприємства; інвестиції, розробка бізнес-планів для отримання кредитів, фінансування; аудит та аналіз витрат; консультації з питань оподаткування та права та ін.

Коло підприємств, які охоплені консультуванням з боку приватного бюро не обмежується рамками однієї землі. В число його клієнтів входять як невеликі селянські господарства "західних земель", так і великі (за німецькими мірками) підприємства "східних земель".

Навантаження на одного приватного консультанта коливається в межах від 30 до 50 господарств. Середня кількість відвідувань консультантом, закріплених за ним підприємств - 4 рази на рік. Взаємовідносини між консультантом і підприємством регулюються письмовим або усним договором. Оплата праці приватного консультанта погодинна - пропорційно витраченому на консультування часу.

Переваги комерційного приватного консультування полягають в наступному: ця система супроводжується меншим навантаженням на бюджет; держава не має великого впливу на комерційне консультування, визнання фаховості консультанта залежить лише від нього самого; оскільки консультанти конкурують між собою, це потребує від них значної швидкості реагування на нові або змінені умови їх компетенції; конкуренція між консультантами забезпечує високу якість консультацій; комерційні консультанти знають економічну ситуацію краще та можуть мислити і надавати селянам поради з діловим підходом; сільськогосподарський підприємець може вільно вибрати собі консультанта або змінити його за потребою.

Недоліки комерційного приватного консультування: не всім селянам доступні комерційні приватні консультації; гнучкості роботи консультанта часто заважають застарілі державні методологічні положення; має місце недостатня прозорість розрахунків за консультаційні послуги.

Загальною тенденцією для всіх федеральних земель Німеччини є надання безкоштовних консультацій селянам і членам їхніх родин державними установами або відшкодування державою витрат при одержанні таких послуг від приватних консультаційних фірм, якщо мова йде про перспективи розвитку сільгоспідприємств і про соціально-економічні проблеми працюючих та членів їхніх родин, тобто про питання, що мають вагомое суспільне й соціально-політичне значення.

Здобутки сільського господарства Фінляндії є загальновідомими. Історія сільськогосподарського інформаційно-консультаційного забезпечення в цій країні охоплює більш ніж 200-річний період. Консультації надаються через сільськогосподарські консультаційні центри. Членами сільськогосподарської консультаційної організації на основі добровільного об'єднання є сільгоспвиробники, члени їхніх родин, інші сільські підприємці. Загальне число членів досягає близько 210 тисяч. У кожній губернії Фінляндії створені свої сільськогосподарські консультаційні служби. Крім безпосереднього консультування такі структури організують курси підвищення кваліфікації, навчальні поїздки, екскурсії, послуги з постачання тощо.

Франція має сільське господарство світового рівня. У Франції більшу частину інформаційно-консультаційних послуг надають Сільськогосподарські палати, які були організовані в 50-х роках ХХ століття при фінансовій допомозі влади. У структурі Сільськогосподарських палат налічується 94 регіональні відділення, в яких працює близько 11 тисяч експертів, а також сотні консультантів з торговельних сільськогосподарських підприємств. Вони надають широкий спектр послуг: від аналізу ґрунтів до економічного прогнозу розвитку господарства. Держава покриває від 30 до 40 відсотків поточних витрат Сільськогосподарських палат, а також проведення окремих програм і заходів. Все обслуговування проводиться за встановленими розцінками.

В постсоціалістичних країнах, таких як Польща, а також в країнах бывшего Радянського Союзу, сільськогосподарські інформаційно-консультаційні системи створені і функціонують, переважно, як державні структури.

Польща накопичила значний досвід інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери. Становлення системи сільськогосподарського консультування в Польщі відбулося ще в 20-х роках ХХ століття. Так, аграрна дорадча служба в країні була створена в 1923 році. З самого початку свого існування в основу діяльності цієї структури була покладена державна політика не тільки щодо аграрного виробництва, а й в площині розвитку сільських територій.

На даний момент в Польщі функціонує 49 дорадчих центрів, які розподіляються на дві структури. Одна гілка інформаційно-консультаційного забезпечення в якості дорадництва підпорядковується безпосередньо Міністерству сільського господарства і розвитку села. Основною метою діяльності цієї гілки є реалізація державної сільськогосподарської політики в загальнонаціональному масштабі; інформаційна та просвітницька діяльність, забезпечення зв'язку сільськогосподарських товаровиробників із закладами науки та владними структурами, співпраця з закордоном. Друга гілка дорадництва підпорядковується адміністраціям воєводств (еквівалент обласних адміністрацій в Україні). Відповідно, основною метою діяльності дорадництва на цьому рівні, є реалізація державної сільськогосподарської політики на місцях (в районах, гмінах).

Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери в Польщі включає три ієрархічні ступені:

- рівень воєводства;
- рівень повіту (еквівалент району);
- рівень сільської гміни (еквівалент сільської ради).

Найвищим рівнем системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери є воєводство. Центральний офіс воєводства, як правило, складається з наступних відділів:

- відділ сільського господарства: розробка та впровадження технологічних послуг з питань рослинництва і тваринництва; організація і проведення навчання клієнтів з технологічних питань; організація та проведення демонстраційної діяльності; навчання консультантів повітових офісів; надання методологічної та інформаційної підтримки повітовим консультантам;
- відділ розвитку сільської місцевості: розробка та надання послуг по розвитку сільської місцевості; реалізація державних програм, спрямованих на вирішення соціальних проблем в сільській місцевості;
- відділ економіки: надання інформації по кредитуванню сільськогосподарських товаровиробників, підготовка бізнес-планів товаровиробників на отримання кредитів;
- відділ підвищення кваліфікації дорадників та співпраці з наукою - організація та проведення навчання дорадників повітових офісів, розвиток та підтримка зв'язків та співпраці із закладами аграрної науки та освіти;
- відділ по зв'язках з закордоном, громадськістю та інформації - розповсюдження інформації про діяльність дорадчої служби, підготовка та розповсюдження друкованих інформаційних та методичних матеріалів.

Повітовий рівень системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери відповідає вітчизняному районному рівню. В ньому, як правило, працюють такі спеціалісти: керівник, економіст, спеціаліст з питань соціальної сфери. Спеціалісти повітового офісу займаються безпосередньо наданням дорадчих послуг сільськогосподарським товаровиробникам.

Рівень сільської гміни в системі інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери найбільш наближений до аграріїв. На рівні кожної гміни працює один дорадник із загальних питань. До його обов'язків входить надання порад клієнтам у межах своєї компетенції та збір заявок від клієнтів на дорадчі послуги, які не входять в його компетенцію.

Кількість зайнятих в Центрах сільськогосподарського консультування досягає 4500 осіб.

Прибалтійські країни мають значні аграрні здобутки. У Латвії служба сільськогосподарського інформаційного консультування представлена у формі товариства з обмеженою відповідальністю, яке засноване Міністерством сільського господарства Латвії й Латвійською федерацією фермерів. Її фінансування забезпечується із трьох джерел: державний бюджет, плата за надані послуги, донорські проекти. Щоб одержати державне фінансування консультаційна служба щороку укладає контракт із Міністерством сільського господарства із визначенням обсягу послуг у конкретних сферах діяльності.

Литовська аграрна консультаційна служба створена за участю Міністерства сільського господарства Литви, Литовського союзу фермерів і Литовської асоціації сільськогосподарських підприємств як неприбуткова громадська організація. Діяльність Литовської консультаційної служби фінансується за рахунок Фонду підтримки сільськогосподарських виробників (державний бюджет) і за рахунок надання платних послуг. Функції Міністерства сільського господарства, регіональних управлінь сільського господарства і консультаційної служби чітко розділені. Міністерство й регіональні управління переважно беруть участь у процесах формування й реалізації сільськогосподарської політики, а консультаційна служба надає потрібну практичну консультаційну та інформаційну допомогу сільськогосподарським товаровиробникам.

В Естонії взагалі не існує єдиної системи сільськогосподарського інформаційного консультування. Цією діяльністю там займаються окремі консультанти. Для того, щоб фахівець міг отримати право займатися цим видом діяльності, йому слід пройти атестацію в Міністерстві сільського господарства та отримати сертифікат консультанта. Підтверджувати свою кваліфікацію естонські консультанти зобов'язані кожні три роки.

Всі консультаційні послуги є платними, але багато з них дотуються державою. Кожний сільськогосподарський товаровиробник щороку одержує від держави певну суму коштів на оплату визначеного обсягу консультаційних послуг. Цільове використання цих дотаційних коштів пильно відслідковується державою.

Російська Федерація має сільське господарство, розвиток якого має значне історичне минуле та багато спільних рис з вітчизняним. Становлення і розвиток сільськогосподарського консультування в країнах Заходу і в Російській імперії відбувалося практично одночасно. Інколи в Росії ці служби створювалися навіть з випередженням. В 1913р. розпочала свою діяльність загальноросійська служба сільськогосподарського консультування – “інститут земської громадської агрономії”. Агрономи-консультанти обслуговували як селян-одноосібників, так і сільські громади в цілому [97].

За різними даними в 1913р. в сільському господарстві Росії працювало 9000 консультантів, в той час як в Нідерландах - тільки 35, не дивлячись на те, що населення Росії в ту пору було лише в 10 раз більшим [98]. Багатьом дослідникам цей факт давав підстави визнавати Росію світовим лідером з передачі знань селянам у такий спосіб.

В той же час, на відміну від Заходу, в Росії спостерігається традиційно низький інтерес до консультування з боку селян. На цю обставину звертав увагу академік А.А. Ніконов, приводячи приклад, що ще в 1797р. при Сенаті Росії була створена урядова експедиція, а при ній “практична школа землеробства”. Випускники школи направлялись на роботу в сільську місцевість, де їм надавалася земля для облаштування навчально-дослідного господарства і навчання місцевих селян передовим методам землеробства. Школи проіснували декілька років і були закриті саме через відсутність до них інтересу (див. А.А.Ніконов, 1996р.).

Протягом усього періоду існування СРСР інформаційно-консультаційне обслуговування сільського господарства розглядалося як необхідна складова організації і ведення планового господарства. Пік його розвитку припадає на 70-80 роки ХХ століття.

З розпадом СРСР, переходом від планової економіки до ринкової, система інформаційно-консультаційного обслуговування сільського господарства була зруйнована, що співпало із загальним занепадом аграрної сфери. У процесі заміни одного економічного укладу на інший, галузь залишилась не тільки без державної фінансової підтримки, але й без інформаційно-консультаційного забезпечення. Статус багатьох організацій і установ, на які раніше були покладені функції інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських підприємств, в нових умовах не був визначений. На місці цієї важливої ланки, яка поєднувала науку та сільськогосподарських виробників виник вакуум. Нову систему потрібно було створювати практично з нуля.

На початку 90-х років минулого століття російським вченим прийшлося згадати про концепцію “громадської агрономії” О.Чаянова, на засадах якої базувалась загальноросійська служба сільськогосподарського консультування до 1917р. В Росії почав розбудовуватися інститут громадської агрономії, покликаний спрямувати розвиток сільського господарства в напрямку більш розвинених (ринкових) форм. В 1993р. за завданням Міністерства сільського господарства і продовольства РФ Центральний науково-дослідний інститут інноваційних проблем і маркетингу в АПК розробив “Пілотний проект” створення всеросійської консультаційної служби для сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності. Були розроблені основні етапи і обґрунтовані схеми діяльності інформаційно-консультаційних систем, розпочалося фінансування програм по їх створенню, переважно за рахунок кредиту Світового банку реконструкції та розвитку. Перші інформаційно-консультаційні служби для сільськогосподарських товаровиробників з'явилися в Росії в кінці 1994р.

Узагальнюючий висновок полягає в тому, що в Російській Федерації проводиться досить велика робота по забезпеченню і підвищенню ефективності інформаційно-консультаційного обслуговування сільськогосподарського виробництва, сприяння стійкому його розвитку на базі науково-технічного прогресу, створення сприятливих умов для задоволення потреб керівників і спеціалістів підприємств, фермерів в отриманні знань про новітні досягнення вітчизняної і світової сільськогосподарської науки, технологій і техніці, передовому вітчизняному і світовому досвіду.

Висновки.

Узагальнення представлених національних систем інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери дозволяє виділити ряд найбільш характерних рис в їх організації і функціонуванні:

- державна підтримка розвитку системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери високорозвинених країн є різнобічною і проявляється заходами політико-правового, організаційно-економічного та кадрово-управлінського характеру;
- рівень державного фінансування системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери економічно високорозвинених країн значною мірою визначається платоспроможністю та ефективністю виробничо-господарської діяльності відповідних національних аграрних товаровиробників;
- у формуванні та становленні системи інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери високорозвинених країн безпосередню участь приймають наукові установи та профільні освітянські заклади;
- у високорозвинених країнах в останні роки досить чітко проявляється орієнтація на комерціалізацію послуг інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери, зокрема через приватизацію консультаційних структур;
- форми інформаційно-консультаційного забезпечення аграрної сфери характеризуються значною різноманітністю і визначаються особливостями та традиціями ведення національного аграрного виробництва, а також безпосередньо ув'язуються з умовами функціонування конкретних сільських територій та їх аграрних товаровиробників;
- в системі інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарської виробничо-господарської діяльності має місце прискорення впровадження в практику новітніх наукових здобутків різноманітних сфер людської життєдіяльності (економічної, соціальної, технічної, маркетингової тощо) та різних науково-дослідницьких рівнів (прикладної, теоретичної, фундаментальної науки).

Корисним для становлення і розвитку вітчизняної системи інформаційного та консультаційного забезпечення аграрної сфери є досвід Російської Федерації, з якою в Україні є багато спільних рис в минулому і сучасному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та сільського господарства. Уваги заслуговує курс на створення загальнодержавної системи сільськогосподарського інформаційного консультування, яка буде мати трьохрівневу ієрархічну структуру: федеральний,

регіональний і районний рівні. Допускається, що паралельно з державними будуть формуватися також альтернативні структури зі змішаною та приватною формами власності. У перспективі - створення державної автоматизованої системи управління у сфері АПК.

Список використаних джерел:

1. Chris Edwards, John Ward, Andy Bytheway. The Essence of Information Systems. — Prentice Hall Europe, 1995.
2. Van den Ban, A.W. and Hawkins, H.S. Agricultural Extension, 2-nd edn. Blackwell Science Ltd, London, 1996
3. Аверчев, О. В. Післядипломна освіта та дорадництво як фактори інтенсифікації сільськогосподарської кооперації / О. В. Аверчев, М. М. Добрянський // Таврійський наук. вісн. – 2007. – № 51. – С. 263– 267
4. Білуха М.Г. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. екон. спец. вузів / М.Г. Білуха. – К.: Вища школа., 1997. – 271 с.
5. Закон України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки”

Стаття надійшла до редакції 11.01.2012 р.



ТОВ "ДКС Центр"